

TEFSİR USULÜNDE BÜTÜNLÜK SORUNU (Uygulamalı Bir Çalışma Denemesi)

Doç.Dr.Alparslan AÇIKGENÇ

O.D.T.Ü. Felsefe Bölümü Öğr. Üyesi

Tefsir tarihinde genellikle iki türlü tefsirden söz edilmektedir; birincisi rivayet tefsiridir ki, Kur'an ayetlerine yeni yorumlar getirmekten ziyade bazı ayetleri, diğer bazı ayetlerle, hadislerle veya Selefden ve özellikle Sahabeden nakledilmiş rivayetlerle açıklamaktır. İkincisi ise, dirayet tefsiridir. Böyle bir tefsirde asıl gaye yeni bir yorum sunmaktır. Bu tür tefsirde rivayetlere yer verilirse de, bunlar sadece önerilen yeni yorumu desteklemek içindir. Aslında Kur'an'ı anlamada bu iki yaklaşımı birbirinden kesin bir şekilde ayırmak oldukça zordur. İslâm'da ilk tefsir çalışmalarının rivayet şeklinde başlaması böyle bir ayırma yol açmıştır. Diğer taraftan İslâm toplumunun genişlemesi ile sosyal değişime uğraması sonucu, dirayet tefsir metodu ile Kur'an'ı anlamaya çalışma ihtiyacı doğmuştur. Bu sebepten Kur'an'ın tazeliği ve her asra olan ilgisinin yeniden ortaya konması için devamlı son gelişmeler ışığında yeniden yorumlanması gerekmektedir.

İlk yapılan tefsirler ele alınırsa görülür ki, bunlar bizim bugünkü tefsir anlayışımızdan çok uzaktır. İbn Abbas, Abdullah İbn Mes'ud ve Ali İbn Ebi Talha gibi zatlar, tefsir kelimesinin Arapça'daki sözlük anlamı içerisinde Kur'an'ı tefsir etmişlerdir. Zira "tefsir", «açıklamak» veya «kapalı bir şeyi açmak» anlamındadır. Bu kelimenin «yorumlamak» gibi yeni anlamlar kazanması daha sonraki devirlerde yapılan tefsir çalışmalarının etkisi ile olmuştur.

Aslında her "tefsir" bir yeni yorumu gerektirir. Onun içindir ki, daha henüz bazı sahabeler hayatta iken dirayet tefsirleri yapılmaya başlanmış ve tefsir anlayışının bugünkü şeklini alması biraz daha sonraları olmuştur. Tefsir tarihinde bütün gelişmeler ve özellikle tefsir metodolojisi diyebileceğimiz tefsir usulündeki çalışmalar genel olarak rivayet-dirayet ikilisi içinde cereyan etmiştir. Bu yüzden diğer tüm tefsir çeşitlerini bu iki gruba dahil etmek mümkündür.

Tefsir usulünde nazari yaklaşım noksanlığı eskiden az hissedildiği için müfessirler bu yöne pek gereği gibi eğilmemişlerdir. Fakat bugün bu eksiklik açıkça hissedilmekte ve bu yönle ilgili sorular Müslümanları uğraştırmaktadır. Bu sorulardan birisi de Kur'an'ın bütünlüğü meselesidir. Bütün tefsircilerin istisnasız kabullendikleri bu konu bugüne kadar açık bir şekilde formüle edilmemiştir. Bu yüzden ki, bazı kimseler "bütünlük" denince bundan sadece "Kur'an'ın bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğini" anlamışlardır. Bu zaten açık bir hakikattir. Kur'an'ın bir kısmını alıp veya belli bir kaç ayetini göz önünde tutup diğer kısımlarını dikkate almamak, Kur'an'ın kendi içinde çelişki doğurabilir. O halde böyle bir bütünlük anlayışı üzerinde durmak bilineni tekrar etmekten ibarettir.

Bu yüzden burada, rivayet-dirayet ikilisi içerisinde kabul edilen «bütünlük» meselesi ile metodoloji açısından "nazari bütünlük" (yani teorik birlik) diye tabir edebileceğimiz bu konunun diğer bir yönü incelenecektir. Bu inceleme içerisinde önce her iki değişik «bütünlük» anlayışına (yani, rivayet-dirayet tefsirlerinde bütünlük ve nazari bütünlük) ait kendi yorumu verildikten sonra asıl üzerinde durmak istediğim «nazari bütünlüğe» bir-iki örnek verilecektir.

Rivayet-dirayet usulünde yapılan tefsirlerde Kur'an'ın bütünlüğü iki şekilde açıklanır; birincisi «muttasıl bütünlük» diyebileceğimiz yaklaşımdır ki, bir ayeti başka ayetlerle açıklamaktır. Böylece iki veya daha fazla ayet arasında görünüşte bir çelişki veya uyumsuzluk varsa, diğer ayetlerin yardımı ile bunlar giderilir. Diğer taraftan bir ayette anlaşılmayan bir nokta varsa veya muğlak kalan bir kelime varsa açıklığa kavuşturulmuş olur. Muttasıl bütünlüğün en önemli yönü nâsih ve mensuh ayetleri, bir tek konu olarak arzetmesidir. Zaten nesh meselesi, Kur'an'ın bu yönden bütünlüğünü gösteren en güzel örneği teşkil etmektedir. İkinci şekil

bütünlük ise "munfasıl bütünlük"¹ olarak tabir edilebilir. Burada kastedilen, belli bir fikrin bir ayet etrafında; fakat diğer ayetlere de müracaat edilerek geliştirilmesidir. Burada üzerinde asıl durmak istediğim, nazarı bütünlüğe, bu yaklaşım biraz benzemektedir. Munfasıl bütünlüğün önemi son yüzyıllarda daha çok anlaşmıştır. Bu tür bütünlüğü rivayet tefsirlerinde görmemiz mümkün değildir. Ancak her dirayet tefsiri de bunu başarılı bir ölçüde uygulayamamıştır. Bunun sebebi ise, yorumların tek bir ayet etrafında geliştirilmesidir. Her ne kadar bu yaklaşımda bir çok ayetlere müracaat edilirse de asıl gaye tefsiri yapılmakta olan ayetin açıklanmasıdır. Yoksa ileri atılan yeni yorum veya fikri, Kur'an çerçevesinde açıklama endişesi yoktur.

Rivayet-dirayet tefsirlerinin gerek muttasıl bütünlük olsun gerekse munfasıl bütünlük olsun her iki yaklaşımında da esas olan tek bir nokta vardır; o da Kur'an'ın sure ve ayet diziliş sırasına göre ele alınmasıdır. Halbuki nazarı bütünlükte Kur'an'ı sure ve ayet sıralarına göre tefsir etme çabası yoktur. Ancak bu defa belli bir konu etrafında ayetlerin mantıkî sıra ile dizilişi vardır. Böylece geleneksel tefsir anlayışından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Kur'an, artık sure ve ayetlerine göre incelenmeyip aksine bir konu üzerinde ilgili ayetler bir bütünlük arzedecek şekilde ve bir fikir ortaya koyacak tarzda tahlilî sıraya dizilmektedir.

Şimdi dikkat edilirse buraya kadar tefsir usulünde üç önemli bütünlük çeşidinden söz ettik:

1. Muttasıl bütünlük,
2. Munfasıl bütünlük,
3. Nazarı bütünlük.

Bunlardan birincisi ve ikincisi rivayet-dirayet tefsirleri içerisinde bugüne kadar uygulanagelmış yaklaşımlardır. Zaten müfessirlerin "Kur'an bir bütündür, bir kısmı alınıp diğer bir kısmı ne kadar az olursa olsun terkedilmez" derken kasedtikleri bütünlük bu iki yaklaşımdan (yani muttasıl veya munfasıl bütünlükten) birisi veya her ikisi birdendir. Ancak üçüncü bir bütünlüğe yaygın bir şekilde rastlamak mümkün değildir. Belki bu hususta bir iki teşebbüs olmuş olabilir, ama bunların bugün için yetersiz olduğu hemen söylenebilir. Bunu da ümit edilirken, nazarı bütünlüğün özelliklerini açıklayan aşağıdaki incelemeler etraflı bir şekilde ortaya koyacaktır.

Nazarı bütünlükte, Kur'an'ın konuları esas alınır. Böylece alışılmış tefsir usulü olan Kur'an'ı ayet ayet surelerdeki sıralarına göre tefsir etme artık terkedilir. Rivayet-dirayet türü tefsirlerde görülen bu türlü ayet ayet sure sıralarına göre tefsir etme belki Kur'an'ın ilmi olarak incelenmesi açısından faydalı bir yol olabilir. Ama belli konularda Kur'an'ın bir bütün olarak görüşünün ne olduğu sergilenemez.² İşte bu durumda nazarı bütünlüğün önemi ortaya çıkar. Çünkü nazarı olarak ve bir bütün halinde yapılan böyle bir çalışma, Kur'an'ın o konudaki görüşünü sistemli bir şekilde ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda hem de yeterli olarak açıklayabilmektedir. İşte Kur'an'ın «bu şekilde bir bütün olarak» ele alınmasına bir tefsir usulü (metodu) olarak "nazarı bütünlük» denmektedir.

Aslında Müslümanlar için önemli olan Kur'an'ın belli konulardaki görüşüdür. Zira bunlar bilinmezse Kur'an'ın günlük hayatımızla olan ilgisi azalır ve dolayısıyla sadece ilmi olarak araştırılan bir kitap olarak kalır. Halbuki Kur'an "insanlar için bir yol gösterici" (هَدًى لِّلنَّاسِ) 2/Bakara, 185; 3/Al-i imran, 4, 138; 7/A'raf, 52; 9/Tevbe, 33; 16/Nahl, 64, 89; 27/Neml, 2; 31/Lokman, 3; 48/Fetih, 28; 61/Saf, 9; ve bu meâlde bir çok ayetler) olarak nâzil olmuştur. Bu da onun bir uygulama kitabı olduğunu gösterir. Ancak bir fikrin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için o fikrin nazarı olarak çok iyi bilinmesi esastır. O halde hemen şu sonuca varabiliriz: Kur'an'ın çağımızda insan hayatı ile olan ilgisini ortaya koymak için, fikirlerinin anlaşılır bir şekilde bir bütün olarak ortaya konması gerekir. Bu da onu rivayet-dirayet nev'inden tefsir etmekle mümkün değildir. Kur'an ancak bir bütün olarak göz önünde tutulup belli bir konuda neler söylediği ortaya konularak tefsir edilmelidir ki, fikirleri anlaşılır bir şekilde sergilen-sin. Bu da savunmaya çalıştığımız nazarı bütünlüğe dayalı tefsir usulü ile mümkündür.

Geliştirmeye çalıştığımız bu usulün "nazarı" olarak isimlendirilmesindeki esas sebep, Kur'an'ın bir bütün olarak ele alınması ile çıkarılan fikir, temelde Kur'an'dan kaynaklansa dahi müfessirin fikirleri ve düşünceleri ile karışık olmasıdır. Müfessirin düşünceleri ise kendi çevresinin etkilerini, aldığı eğitimin izlerini ve en önemlisi de kendi çağının bilimsel ve sosyal kültürünü içermektedir. Bu durumda geliştirilen fikir ancak bir "nazariyedir". Bundan daha ileri gidemez. Nazariye ise daima bir

1. Munfasıl bütünlüğü en başarılı kullanan klasik tefsir Razi'nin *Mefâtiḥ el-Ğayb*'idir. En yaygın kullanıldığı çağ ise yirminci yüzyıldır: Seyyid Kutub'un *Fi Zilâl el Qur'an*; Elmalılı Mehmed Hamdi efendinin *Hak Dini Kur'an Dili*; Muhammed Abdüh'un *Tefsir el-Qur'an el-Hakim*; ve Prof.Dr.Süleyman Ateş'in *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*'i adlı eserleri başlıca örnekler olarak sayılabilir.
2. Bu konu için ayrıca bkz. Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition* (Chicago: Univ. of Chicago Press, 1982) ss.3-7.

izafiyeti kendinde bulundurur. Bu yüzden nazarı bütünlük bir tefsir usulü olarak nazardır ve izafidir. İzafiyeti ise çağa göredir yani zamana göredir. Aslında genel olarak her türlü tefsir, yapıldığı zamanla bağımlıdır; ve dolayısıyla izafidir. Bu izafilik rivayet tefsirlerinde çok azdır, ama dirayet tefsirlerinin tümünde hâkim durumundadır.. Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, her tefsir bütünüyle ve her yönüyle izafi olmaz. Bu bakımdan buradaki izafilik isnadımızı, belli kurallar çerçevesinde savunmaktayız.

Yapılan Kur'an tefsiri her ne kadar izafi ise de bir çok yönü ile izafiliği aşar. Böylece uygulanabilirlik ve kendi zamanında genel bir geçerlilik kazanır. Ama yine de bütün asırlar için geçerli tek bir Kur'an tefsiri olamaz.³

Kur'an'a nazarı bütünlük usulüyle yaklaşan bir tefsirin "başlangıç" sorunu vardır. Rivayet ve dirayet tefsirlerinde böyle bir sorun yoktur. Çünkü onlar için başlangıç Fatiha suresi, sonuç ise Nas suresidir. Bu durumda bizim için hangi konu veya ayet ya da sure başlangıç olmalıdır? Bu konuda bize ışık tutabilecek bazı çalışmalar vardır.⁴

Fakat şimdiye kadar edinilen tecrübeler dahilinde diyebiliriz ki, Kur'an'a nazarı bütünlük usulü ile yaklaşan bir tefsirin "ilim" konusu ile işe girişmesi en isabetli başlangıçtır. Zira bu başlangıç bize bir «bilgi nazariyesi» geliştirecek ve böylece insan bilgisinin nüfuz edebileceği en son sınırları nazarı olarak çizecektir. Bunun iki açıdan önemi vardır: Birincisi, felsefe gibi soyut

olan konular açısından ki, burada bilgi teorisine duyulan ihtiyacı giderecektir. Böylece dinî ve akli ilimler arasındaki ilgi daha açık bir tarzda şekillenecektir. İkincisi ise, tecrübî bilimlere konu olan somut bilgiler açısından ki, Bu ikinci kısım, ayrıca güncel sorunlara ve sosyo-ekonomik meselelere nasıl eğilmemiz gerektiği konusunda bize ışık tutacaktır.

Bilgi sorunu ile böyle bir tefsir nasıl başlayabilir? Bizim gayemiz burada bu soruyu etraflı incelemek olmadığı için sadece konumuza bir örnek olması açısından bir deneme sunmak gayretiyle cevap vermeye çalışacağız.

Bu hususta zannederseniz nüzul sırası bize ışık tutabilir.⁵Daha henüz Mekke devrinin başlarında nazil olan ayetlerde bahsedilen konuları iki grupta toplayabiliriz: Birincisi "gayb", ya da gaybî konular, ikincisi, «şühûd» veya görülen dünyaya ait konular. İlk nazil olan ayetlerde olduğu gibi bir çok Medenî ayetlerde de gayb-şühûd ayırımı gayet açık bir şekilde yapılmıştır. Mesela *عالم الغيب والشهادة* bir çok kere tekrar edilmiştir (39/Zümer, 46; 23/Mu'minun, 92; 6/En'am, 73; Medenî ayetler ise şunlardır: 59/Haşr, 22; 9/Tevbe, 105 vs.).

Kur'an'da genel olarak gayb, insan duyularına konu olmayan ve bu yüzden de insanlar tarafından bilinmeyen âlem olarak anlatılmaktadır.

(Ey Muhammed), de ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanındadır demiyorum. Gaybı da bilmiyorum... Ben sadece

3. Kur'an'ın bu şekilde tefsir edilebilme özelliğine sahip olmasının bir çok hikmetleri vardır. Eğer Kur'an'ın tek bir tefsiri olsaydı insan hürriyeti büyük ölçüde kalkardı. Zira yeknesaklık olurdu, seçenek tek olurdu. Ama değişik anlayışlar seçenekleri artırdığı gibi hürriyetin olduğu nisbette istidatların da gelişmesini temin eder. Diğer taraftan insan toplumu her yönü ile, zamanla değiştiği için anlayışlar, zihniyetler değişir. Halbuki tek Kur'an tefsiri değişmediği için bu değişen anlayışlar ve zihniyetlere kabul edilmesi güç olurdu.

4. Nazarı bütünlüğü savunan Fazlur Rahman'ın *Ana Konularıyla Kur'an* adlı eseri buna bir giriş mahiyetindedir (Fecir Yayınları, Ankara, 1987). Yazar, Kur'an'ın "Tevhid" fikri ile başlamış ve insan, toplum, vahiy, peygamberlik, âhiret gibi konuları işlemiştir. Kitap bir tefsir mahiyetindedir, fakat tamamlanmış bir tefsir iddiasında değildir. Ancak buna teşvik edici bir amacı taşıdığı açıktır.

Konuları ve kapsamı açısından daha geniş olan bir çalışma da *The Qur'an: Basic Teachings* (Temel Görüşleri Açısından Kur'an) adlı kitaptır (Islamic Foundation, London 1979) Thomas Ballantine Irving (muhtedi Müslüman), Khurshid Ahmed ve Muhammad Manazir Ahsan tarafından hazırlanan bu eserin de bir tefsir olma iddiası yoktur. Ancak bizim anlatmaya çalıştığımız tefsir usulü ile yazıldığı açıktır. Bu eser, vahiy konusu ile başlamakta peygamber, Allah, gayb, yaratılış, kainat, ahiret, peygamberlik, âkide, ahlâk, toplum, günah, devlet, aile, iktisad, kanun ve hukuk gibi geniş konuları içermektedir.

Ayrıca Seyyid Kutub'un dilimize *İslam Düşüncesi: Esasları ve Hususiyetleri* adı ile Akif Nuri tarafından çevirilen eseri aynı tefsir yaklaşımını yansıtmaktadır (Çığır Yayınları, İstanbul, 1973). Adından da anlaşılacağı gibi bu eser tek bir konu ile ilgilenmektedir; bu da İslam düşüncesidir. Bütün bu eserlerin ortak eksikliği tefsir iddiasında bulunmadıkları için (Fazlur Rahman'ın kitabı hariç) tefsir etkisi uyandırmamalarıdır. Öyle tahmin ediyorum ki, nazarı bütünlük esas alınarak yapılan her tefsirde bu sorun kaçınılmazdır. Çünkü bu usül henüz yerleşmiş ve tefsirde geçerlilik kazanmış bir yol değildir.

5. Nüzul sırasının kesin bir şekilde bütün sure ve ayetler için belirlenemediği bir gerçektir. Ancak bize gelen rivayetlerden bu sıranın genel hatlarıyla doğru olduğunu kabul etmek zorundayız. Bizim için de bu kadarı yeterlidir. Burada Hz. Osman ve İbn Abbas'ın mushafına dayalı bir nüzul sırasını takip edeceğiz. Bunun için bknz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1983).

bana vahyolunana uyuyorum." (6/En'am, 50)

Yoksa gayb yanlarında da oradan mı

çıkartıp yazıyorlar? (68/Kalem, 47)

Göklerin ve yerin gaybını sadece Allah

bilir. (16/Nahl, 77)

Fakat şehadet âleminin insan aklı ile bilinmeyeceğine dair bir işaret yoktur. Tam aksine bu âlemin öğrenilmesi için teşvik vardır. Çünkü şehadet, gayba işaret etmektedir:

Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin

ve gündüzün gidip gelişinde elbette akıl

sahipleri için ibret verici deliller vardır.

(3/Âl-i İmran, 190; Ayrıca bkz. 27/Neml, 60-64;

67/Mülk, 3-4 vs.)

Şehadetin gayba işareti gaflet perdesi altında gizlenebilir. Bu yüzden Kur'an, insanları uyarmak için dikkatleri tabiattaki (âlem-i şehadetteki) düzene çekmektedir. Ama Kur'an'ın ve Peygamber'in asıl görevi gaybı ders vermektir. Çünkü gaybı Allah'tan başka bir kimse bilemez; ancak vahiy ile bilinebildiği bir gerçektir:

Gaybı, O bilir ve kimseye gaybı göstermez.

Ancak peygamber olarak seçtiği

kimse bunun dışındadır. (72/Cin, 26-27)

(Ey Muhammed), sana bu vahyettiğimiz

gayb haberlerindedir. Bundan önce, sen

de milletin de bunu bilmiyordunuz.

(11/Hud, 49)

Fakat vahiyle bilinen gayb, duyu organları ile bilinen ve görülen şehadet âlemi gibi değildir. Bu yüzden ki, gayba inanmanın zorluğu buna verilecek mükafatın büyüklüğü ile belirtilmektedir:

Gaybdan (Allah'a inanıp) O'na saygı

duyanlara bağışlama ve büyük mükafat

vardır. (67/Mülk, 12)

Acaba «gayb» dan ve «şehadet» ten ne kastedilmiştir? Şehadet âlemi şu görülen dünyadır. Bunun bilgisi ise tecrübe ilimlere konu olan meselelerdir; yani deney, gözlem ve bu gibi araştırma usullerine konu olabilen her şey bu bilgi türüne dahildir. Diğer taraftan imana dair bütün konular gayb âleminin bilgilerindedir. Meselâ Bakara suresinin ilk dört ayetinde gayba iman edenler, Allah'a, kitaplara ve âhirete inananlar olarak tasvir edilmişlerdir (ayrıca bkz.21/Enbiya, 49; 35/Fatır, 18; 36/Yâ Sin, 11; 67/Mülk, 12 vs.).

Demek ki, gayb her ne kadar duyular yolu ile bilinemez ise de, vahyin yardımı ile anlaşılır bir duruma getirilebilir ve kabullenmesi insan aklı için ağır bir yük olmaktan çıkar. Ancak ilk nâzil olan ayetler, gaybın anlaşılır bir duruma gelmesi için bir hazırlık devresini

oluşturmaktadırlar. Bu da bize gayb ilimlerden bahsederken ve onları öğrenmeye davet ederken ne yapmamız gerektiğine dair yol göstermektedir. Mekke devrinde İslâm böyle bir durum içerisinde olduğu için insanları iki yönden uyarmaya çalışmıştır. Kur'an'ın böyle bir sıra ile vahyedilmesi şöyle açıklanabilir: gaybın anlaşılması için ilk önce insanın kendi mahiyetini araştırıp benliğini tahlil ederek ön yargılarını temizlemesi gerekir. Bundan sonra ikinci olarak da kötü hasletlerinden arınması gerekir:

Kendi benliğini temizleyen kurtulur ve

onu kirletip (hakikatlara karşı) örtün

zarara düşer. (91/Şems, 9-10)

Kim benliğinin cimriliğinden korunursa

İşte onlar umduklarına erenlerdir.

(59/Haşr, 9)

Doğrusu insan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır.

Kendisine kötülük dokundumu,

sızlanır. İyilik gördümü, başkalarından

saklar. (70/Meâric, 19-21)

Gerçekten insan kendisinin muhtaç bir

duruma düşmeyeceğini zanneder ve azar.

(96/Alak, 6-7)

Kötü hasletler hakikatı perdeleyen engellerdir. Onun için Kur'an Mekkeliler şahsında tüm insanlara seslenir:

Mal biriktiren ve onu sayıp duran

ve insanları sözle ve işaretlerle ayıplayanın

vay haline!. Malının kendini ebedi

yaşatacağını sanır. (104/Humeze, 1-3)

Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya

kadar meşgul etti. Hayır, yakında hakikat

bileceksiniz. (102/Tekasur, 1-3)

İnsanın kendisi nankörlüğüne şahittir

Gerçekten insan mal ve servete pek

düşkündür. (100/Adiyat, 7-8)

İnsanlardan bir şey ölçüp alırken tam alan,

onlara bir şeyi ölçüp veya tartarak verirken

eksik veren hilekârın vay haline!

Yoksa onlar büyük bir gün için diriltileceklerini

sanmıyorlar mı? (83/Mutaffifin, 1-5)

Gördün mü o dini yalanlayanı? Yetime

eziyet eden ve yoksulu doyurmaya teşvik

etmeyen işte odur. (107/Mâun, 1-3)

Dikkat edilirse gerek ön yargıyı temizlemede gerekse kötü hasletleri kaldırmada Kur'an'ın metodu «içe dönmeyi» teklif etmektedir. Bu içe dönme dünyadan ilişkisini kesme anlamında değildir. Ancak

kendi benliğimize dönmek ve kendi mahiyetimizi anlamaya çalışmak söz konusudur. Bu yüzden gaybı anlamak için gereken önşart, nefsimizin tahlil edilmesidir. Gaybı bilmede gerekli olan bu önşarta "öznel yaklaşım" (subjectivity) diyebiliriz. Öznellik, objektif olmanın tam karşısıdır. Çünkü objektif olmak, ön yargılı olmak ve hakikata karşı ilgisiz kalmaktır. Öznellikte bir kimse konuyu incelerken insafı ve dürüst davrandığı için zaten objektiftir. Bir yaklaşım olarak objektifliğe, «nesnellik» diyebiliriz.

Bu iki temel yaklaşım -öznellik ve nesnellik- gayb ve şühüd âlemlerinin anlaşılması için esas olan metodlardır. Öznelğin merkezi kalptir ve hakikata karşı "duygusaldır", yani "hassas" tır. Demek ki, öznelğin tecrübesi duygulara dayanmaktadır. Nesnellüğün merkezi ise akıldır, bu da duyu organlarına dayanmaktadır. Eğer vahiy olmasaydı kalp, duyguları ile, akıl da duyuları ile tamamen birbirinden kopuk kalırdı. Öznel ve nesnel yaklaşımları tam bir uyum içinde birleştiren vahiydir. Bunların kopuk kalması halinde din anlaşılmaz. Diğer taraftan vahiy olmazsa nesnelere özneye olan ilgisi ve onların gayba olan delaletleri gizli kalırdı.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkar: Allah fikrinin kaynağı vahiydir; bu fikir insanlar tarafından akıl yürütme ile veya psikolojik ve sosyal, ya da tabiatın etkisiyle çıkarılmış bir fikir değildir. Ama bu fikrin psikolojik, akli, sosyal ve tabii yönlerini inkar etmek istemiyorum. Yalnız bu yönlerin böyle bir fikri doğurmadada yetersiz kaldıklarını, ancak vahyin ışığında bu yönlerin o fikre delaletinin anlaşılacağını savunmak istiyorum. Hz.Adem'in yaratılışını anlatan şu ayetler bu sonucumuzu desteklemektedir:

Allah, Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra eşyayı meleklerle göstererek sordu: «Eğer doğru söylüyorsanız, şunların isimlerini bana bildirin». Melekler ise şöyle dediler: "Sen'i tesbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiç bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki Sen alımsın, hakımsın». Allah: "Ey Âdem, eşyanın isimlerini onlara bildir" dedi. Âdem de onlara eşyanın isimlerini söyleyince, Allah: «Ben size göklerin ve yerin gaybını bilirim ve sizin açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi de bilirim demedim mi?" dedi. (2/Bakara, 30-33).

Buradan anlaşılıyor ki, insan bilgisi yaratıcı değildir ve olamaz. Ancak Allah "isimleri" Hz.Âdem'e öğrettikten sonra o, bunlardan yeni sonuçlar çıkarabilmişti. O halde insan bilgisi üretkendir diyebiliriz. Bu örnekte görüldüğü gibi, şu anda gayba dair tüm kavramlar ve fikirlerin temeli vahye dayanmaktadır. Ancak insanlar bu temel

fikirler üzerine gayba dair yanlış fikirler uydurmuşlardır. Bu yüzden her defasında vahiy gelerek bu yanlış fikirleri düzeltmiştir.

Buraya kadar ayetleri iniş sırasını göz önünde tutarak (sadece 2/Bakara, 30-33 hariç) ve çoğunlukla Mekke devrinin ilk yarısında inen ayetleri ele alarak yaptığımız yorumu şimdilik burada kesip asıl konumuz olan nazari bütünlükle ilgili bir konuyu tekrar hatırlatmak istiyorum.

Nazari bütünlükle Kur'an'ı anlamaya çalışırken görüyoruz ki, ilk nazil olan ayetlerden hem konumuzu hem de konuya yaklaşım tarzımızı (usul) çıkarmamız esastır. Artık böyle bir tefsir, Fatiha ile başlayıp Nas süresi ile işi bitirme endişesi taşımamaktadır. Rivayet-dirayet tefsirlerine ait olan bu usulle tefsir metoduna bir yenilik kazandırmak mümkün değildir. Zaten rivayet tefsirlerinde bir yenilik olamaz (ancak kısaltmalar, yeniden sıraya dizmeler vs., olabilir). **Dirayet tefsirleri, genel olarak ayetleri, tek tek ele aldıkları için nazari bütünlükle Kur'an'ın görüşlerini sistemli olarak geliştiremezler.** Ancak bu iki tefsir nazari bütünlüğe temel kaynağı teşkil ederler. Bu tür tefsirlerin önemi de bu anlamda görülmektedir. Dolayısıyla bunlar, temelde «araştırmacı» niteliktedir.

Burada geliştirmeye çalıştığımız anlayış ilk konuyu "ilim" olarak tesbit etmekte ve ilk nâzil olan ayetlerin ışığında ilmin konusunu «gayb» ve «duyulara konu olan dünya» (şehadet âlemi) olarak ayırmaktadır. Yine konunun ayrıntılarına girmeden kısaca aynı usulle gayb ile şehadet âleminin nasıl birleştirildiğini ve böylece nazari bütünlüğe dayalı bir tefsirde diğer konuların nasıl tesbit edilebileceğini göstermeye çalışacağız.

Yukarıda gaybın duyularla bilinemeyeceğini seçtiğimiz ayetlerden çıkardık. Ama bu ayetler, gaybın vahiyle anlaşılır bir duruma getirildiğine işaret etmektedir. Yalnız bu konuda vahyin takip ettiği yolu incelersek zannedersen nazari bütünlüğü esas alan tefsirin metod sorununa çözüm bulabiliriz.

Kur'an, artık insanın zihninde şekillenmiş gaybi konulara dair bilgileri yumuşatıp ön yargılara ve kötü hasletlere karşı uyardıktan sonra gayb ile kişi arasında bir ilişki geliştirmek istemektedir. Bu uyarılar o kadar öznel, duygusal ve kişiyi sarsacak bir canlılıktadır ki, gaybe yönelmemek mümkün değildir (ancak inatla gaybı kendisine unutturmaya çalışan psikolojik durumlar bunun dışındadır). Meselâ vahye şüphe getirmeye çalışan ve Peygamber'i itham eden Mekkeliler bu hususta uyarıldıktan sonra «nereye gidiyorsunuz?» diye araya yerleştirilen bir soru, bunu açıkça göstermektedir:

Arkadaşınız (Muhammed) asla deli değildir. Yemin olsun ki o, (vahiy getiren elçiyi) apaçık ufukta gördü. (Peygamber) gaybdan gelen (vahiy hususunda) suçlanamaz. (Kur'an) Allah'ın huzurundan kovulan şeytanın sözü değildir. O halde nereye-gidiyorsunuz? Kur'an âlemlere ancak bir öğüt ve uyarıdır. (81/Tekvir, 22-27)

Konunun işleniş tarzı, yaklaşım ve insan duygularına etkili hitabet, kişide öznel bir ilişkiyi geliştirerek kişi ile bu konu arasında yakın bir "bağ" bulunduğunu daima dikkatlere sunmak istemiştir. Zira insan ne kadar da gayba ilgisiz kalırsa kalsın veya ondan kaçmaya çalışırsa çalışsın gayb onun benliğine işlenmiştir. O, gaybı anlayacak-ve ona meftun olacak bir mahiyette yaratılmıştır. Öyle ise kişi ile gayb arasındaki «bağ» bir yaratılış gerçeğidir. Biz sadece bahanelerle bu gerçeği gizleyebiliriz. Gayba karşı böyle bahanelerle bir yabancılaşma söz konusu olduğunda Kur'an şöyle der:

Kalpleri var fakat anlamazlar, gözleri var görmezler, kulakları var işitmezler. Onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. İşte onlar gafillerdir. (7/A'raf, 179) İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır, ve bu Kur'an onlara sanki bir körlük vermektedir. Onlar sanki (gerçeğe) çok uzak bir yerden çağırılıyorlar. (41/Fussilet 44) Herkes mahşer yerine, kendisini bir sevkeden bir de şahitle beraber gelecektir. O gün insana: «Şüphesiz sen dünyada bundan gafildin. İşte biz senden perdeni kaldırdık. Artık bugün gözün keskindir» denilir. (50/Kaf, 21-22)

Dikkat edilirse burada "kalp" kelimesi bir düşünce yetisi olarak tasvir edilmiştir. Genel olarak Kur'an, gaybın "anlaşılması" söz konusu olduğunda bu kelimeyi veya onun yerini tutabilen kelimeleri kullanmaktadır.⁶

Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, düşünemedikleri kalpleri ve işitebilecekleri kulakları olsun? Zira asıl kör olan (maddi) gözler değil (basiretini kaybeden) göğüslerdeki kalplerdir. (22/Hac, 46)

Demek ki, vahiy, gaybı anlatırken kişinin konuya önyargısız ve açık bir kalple yaklaşarak öğrenmesi gerekir:

Gaybdan Allah'a saygı gösteren ve O'na açık bir kalple yönelen herkesin mükafatı büyüktür. (50/Kaf, 33) Muhakkak ki bunda kalbi olan veya şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için bir öğüt vardır. (50/Kaf, 37)

Böylece bu ilk inen ayetlerde anlama yetisi olarak kalp, bir taraftan vurgulanırken, diğer taraftan ahlakî konular gayet canlı bir şekilde işlenmiştir. Çünkü ancak bu iki yönün düzelmesinden sonra akıl, gaybı görmeye başlayabilir. Nitekim bu ayetlerde gaybın isbatı için verilen hiç bir istidlâf delile rastlamıyoruz. Ancak akıl hazırlandıktan sonra onun da tatmin olması için daha sonra nazil olan ayetler bu tür ispatlar vermiştir. Bu isbatlar ise gaybı, şahadet âlemine bağlayıcı nitelikte olup zaten yine şahadet âleminden verilmişlerdir. Bu yüzden artık duyulara ve doğrudan akla hitap etmektedir:

Tohumu ve çekirdeği yaran ve yeşerten Allah'tır. O, ölüden diriye çıkarır (yenen cansız gıdaların insan ve hayvan vücudunda canlıya dönüşmesi gibi); diriden de ölüyü çıkarır. İşte Allah, budur. O halde nasıl (O'na inanmaktan) çevriliyorsunuz? Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin bilinmesi için) birer hesap (ölçüsü) yapmıştır. Bu, o üstün ve bilen Allah'ın takdiridir. O'dur ki, karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için size yıldızları yarattı. Gerçekten (Allah) bilen bir toplum için bu (aklı) delilleri (âyetleri) geniş geniş açıkladı. O'dur ki, sizleri bir tek canlıdan (nefisten) yarattı... Gerçekten (Allah) anlayan bir toplum için delilleri geniş geniş açıkladı. Yine O'dur ki, sizin için gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardı ve o bitkiden yeşillik çıkardı. Sonra birbiri üzerine binmiş tohumlar, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkamlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri çıkardı... Her birinin meyvesine bakın; meyve verirken ve olgunlaştığı zaman (onları düşünün). Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inanmak isteyen bir toplum için çok ibretler (ve dersler) vardır. Rabbiniz olan Allah, işte budur. Ondan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na kulluk edin. Gözler O'nu görmez. O, gözleri görür... İşte size Rabbinizden açık deliller geldi. Artık kim doğruyu görürse kendi yararına; kim de bundan kör olmak

6. Mesela "fuâd" gibi: "Kiyamet gününde kulak, göz ve kalp (fuâd) bütün bunların hepsi yaptıklarından sorumludurlar" (17/İsra, 36, ayrıca bkz. 16/Nahl, 78; 23/Mu'minun, 78; 32/Secde, 9; 46/Ahkâf, 26; 67/Mülk, 23; 6/En'am, 110); ve yine "elbâb" gibi: Şüphesiz ki bunda kalp (elbâb) sahipleri için ibret vardır" (39/Zümer, 21; ayrıca bkz. 38/Sad, 29,43; 39/Zümer, 9,18; 40/mumin, 54 vs.).

isterse, zararı kendisinedir. (6/En'âm, 95-104)

Ey insanlar! Size bir örnek verildi, onu dinleyin: Allah'tan başka çağırduklarınızın hepsi bir araya toplansalar bir sinek dahi yaratamazlar. Sinek onlardan birşey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. Heyhat, isteyen de âciz, istenen de! (22/Hac, 73)

Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de Allah'adır. Görmez misin ki, Allah bulutları gezdirir, sonra onları birleştirir ve birbiri üstüne yığar. Bir de bakarsın ki, aralarından yağmur yağıyor. Yukarıda dağ gibi bulut kümelerinden, Allah dolu indirir ve dilediğini başına uğratar, dilediğini de ondan korur. (24/Nur, 42-43)

O, yedi göğül birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı. Rahmân'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk görmezsin. Gözünü çevir de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözünü iki kez daha çevir; göz, (aradığı düzensizliği bulamadan) yorgun ve bitkin bir halde (düzensizliği bulmaktan) ümidini kesmiş bir şekilde sana geri dönecektir. (67/Mülk, 3-4)

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki, Kur'an'ın ilimde takip ettiği yol kalp yolu ile gaybî ders verip ahlâka dayalı bir nizamı tesis ederek şehadet âlemi olan tabiata ve şu kainattaki düzene geçerek aynı nizamı akılda da kur-

maktır. İlk nazil olan ayetlerde gayba ait ilk bilgi ise «marifetullah»dır. Nitekim ilk inen ayet «oku» dedikten sonra, «seni yaratan Rabbinin adıyla (oku), O insanı 'alaktan (yapışan hücrelerden) yarattı. Oku! Rabbin kalemle öğreten, insana bilmediğini (yani gaybî) bildiren en büyük kerem sahibidir" (96/Alak, 1-5) demektedir. Gayba giriş olan Allah bilgisini vahiy, peygamberlik ve âhret takip etmektedir. Bütün bunlar birbirinden kopmayan bir bütün olarak işlenmiştir. Bunları ders veren öğretici ise Peygamber'dir. Bunların şehadet âlemine olan ilgisi ise, gayba işaretleri ihtiva eden âlemi, bu yönü ile öğretmek insan aklına iman kapısını açmasındadır.

Böylece tefsir etmeye çalıştığımız bu ayetlerin bir bilgi teorisini ortaya koyduğunu görmekteyiz.⁷ Yine böylece geliştirilen bir bilgi teorisi olmalıdır ki, nazarı bütünlüğü esas alan bir tefsire temel teşkil etsin. Çünkü Kur'an'ın konuları ya gayba aittir, veya şehadet âlemi olan insanın bu dünya hayatına aittir. Bu her iki konuya da nasıl yaklaşılması gerektiği Kur'an'ın kendisinden çıkarılmalıdır ki, Kur'an, buna göre başarılı bir şekilde ve asrın anlayışına göre tefsir edilebilsin.

Bu durumda tek bir sorunumuz kalıyor, o da nazarı bütünlüğe göre yapılan yorumların bir tefsir şeklinde ortaya konulmasıdır. Yeni bir tefsir usulü olarak çalışılıp geliştirilirse zannedersem bu da mümkün olacaktır. Bu yönde yapılacak çalışmalara bir nebze ışık tutabilmek ümidiyle hazırladığım bu araştırma inşallah bir başlangıç olur.

7. Bazen bilginin İslamlaştırılması gibi iddialar duymaktayız. Burada gösterildiği şekilde sadece Kur'an'ın tefsirine dayalı bir bilgi teorisi geliştirmeden bu iddiaların gerçek dışı kalacağı kesindir. Fakat bu projenin geliştirilmesi ve daha kapsamlı bir duruma getirilmesi gerekir.

Eski sayıları, Tek-Dav İslâmî Araştırmalar 31 66 60 - Ankara nolu posta çeki hesap numarasına istediğiniz sayının tutarını ödeyerek sahip olabilirsiniz.

1. Sayı: 3000.-TL

5. Sayı: Kalmadı.

2. Sayı: 3000.-TL

6. Sayı: 4000.-TL

3. Sayı: 3000.-TL

7. Sayı: 4000.-TL

4. Sayı: Kalmadı.

8. Sayı: Kalmadı.

1. Cilt cilt kapağı: 5000.-TL